

ערך השואה ברומן חדש של בשביס-זינגר

מאת משה פלאי *

שבו תגלם אהובתו השחקנית של האמריקאי את התפקיד הראשי. המחזה אינו מוצג במועדון תרבות, והוא מצטרף לשורה ארוכה של יצירות נפלאות ולחוסר-היכולת של הגיבור לביאור חברים ליד גמר-מלאכה.

בתוך כך פוגש אהרון את חברת-צעירותיו שושה. כוח סמוי אוכפו לשאתה לאשה. אף התנגדותם של כל ידידיו, ובמיוחד ידידותו האינטימיות. מערבולת היחסים לסיומה הטראגי עם פרוץ מלחמת העולם והאפילוג מגלה לקורא, שאהרון הצליח למלט בעזר שינוי מאירופה. בעוד אשר שבתה כנר דועך. הוא מוצא את מקומו בריקה כסופר בידיש מצליח הנעשה מפות לפי פרק הסיום אהרון מבקר בישראל וקורו זה מסתיים הסיפור.

ואילו האמונות הטפלות שספג אהרון בילדותו מבית הוריו ומן הסביבה וכן הנטייה למיסטי ולא-איראציונאלי אינן חדלות מלקנן בלבו.

אהרון מגלה כשרונות ספרותיים, הוא נכנס ויוצא במועדון סופרי יידיש ומפרסם מפרי עטו מפקידה לפקידה. המול מאיר לאהרון פנים כשאמריקני עשיר המבקר בווארשה משלם לו מקדמה נאה בעבור כתיבת מחזה

יצחק בשביס-זינגר, חתן פרס נובל לספרות ל-1978
* Isaac Bashevis Singer, *Shosha* (New York, Farrar, Straus and Giroux, 1978) 277 pp.

„רומאן זה אינו מייצג את יהודי פולין בשנים הטרום-היטלראיות כל-עיקר — מעיד יצחק בשביס זינגר בפתיחת הרומאן החדש „שושה“, אשר הופיע באחרונה, לפני פירסום ההודעה על זכייתו בפרס נובל לספרות.

זהירותו של המחבר — במקומה. אכן, לא נתכוון לכתוב את האפוס של יהדות פולין עובר להיעלמה מן העולם. ואף-על-פי-כן, בין שנתכוון לכך או לאו, מצטיירת לפנינו תמונה חלקית של פינה ביהדות זו שצילה מרובת מחמתה, כפי שנראתה לסופר זה בראייתו המיוחדת וכפי שעיצבה בכלי אומנותו הספרותיים המוכרים לנו מספריו ומסיפוריו האחרים.

אלה מקוראיו אשר מתחו ביקורת על אופן עיצוב המציאות של חיי היהודים בפולין על ידיו שלא על דרך הגעגועים הרומאנטיים (הזכורים להם מבית-אבא) אל-נכון לא ישנו דעתם על אופי כתיבתו של זינגר — על אף הכהרתו כחתן פרס נובל לספרות. ואילו ה"קוראים" אשר לא ידעו את יוסף, ואשר נמ"שכו בעבותות-הקסם, או הקסמים, אל המיס-תורין והבלתי-נודע, המאגי והדימוני, השולי והבלתי-מקובל בחברה, אף הם יתמידו בעמדתם, ויוסיפו לראות ביצחק בשביס-זינגר את גדול סופרי-יידיש כיום.

לגבי הקורא העברי, מעוררת קריאת „שושה“ הדים ובני-הדים הנובעים מבית-מדרשה של הספרות העברית בדורות האחרונים. הרגשת „דיוא וו“ מתחזקת והולכת בפרקי הספר השונים: דמויות מוכרות, מצבים ידועים, סצנות זכורות — וכל אלה, הזכורים לנו מן הספרות העברית, אינם מחמיאים ל-זינגר כל-עיקר בדרך טיפולו-שלו.

כמובן, אין זה הוגן להשוותו (לתבדילו!) לביאליק בכתיבתו הפרוזאית — ולא משום שביאליק לא זכה בפרס נובל. ואף אין זה הוגן להידרש לשיי עגנון, שזכה רק „במחצית“ פרס נובל, או לסמולנסקי, שקדם ל-יסודו של הפרס. אין זה הוגן, משום שלפחות שני הסופרים הראשונים מצויים, לדעתנו, ב-קטיגוריה אחרת מזו של יצחק בשביס-זינגר. להלן נזכיר היבט זה של כתיבתם.

הרומאן מתחיל כסיפור-זכרונות, המסופר בגוף ראשון על-ידי אהרון גריידינגר, בן למשפחת רבנים בווארשה היהודית. כבר מגיל צעיר נמשך הנער הכשרוני אל ילדה בת-גילו, שושה, שלפי כל הסימנים הריהי מפגרת בהתפתחותה. עד-מהרה חולף הסיגנון של סיפורי-הזכרונות, והסיפר (פ' צרויה) עובר חליפות לתיאורים שבעבר וסצנות שבהווה הסיפורי. חותם הפירוד בין שני גיבורי הסיפור מוטבע כבר מראשיתו של הרומאן, עם העתקת דירתה של משפחת שושה. פגעי הור מפרידים גם בין אהרון גריידינגר ימש-פחתו שלו. בהתבגרותו, הוא מתמשכל כצעיר-רים רבים וזונח את אורח-החיים החרדי.

המנסה לסווג רומאן זה ייתקל בקשי ייבצר ממנו להגדירו כרומאן חברתי, רייעתו מצומצמת למדי; כן אינו רומאן בגרות ונעורים, כיוון שמייד לאחר הפתח העוסקת ברקע הילדות, מדלג המספר שנות הילדות, החשובות בדרך כלל, ונת לתקופת הבגרות. אין כאן לפנינו גם ונו פסיכולוגי, לפי שההיבט הנפשי מונח בקוויות.

הגורם המאחד את סיפורו של זינגר והרחות-רפאים, דיבוקים ואמונות טפלות מאכלסים כמה וכמה דפי הרומאן. לעט מוכנסים רוחות ושדים לתוך הסיפור בשדות רות בשל נהייתו המופרזת של הסופר צללי הבלתי-נודע והבלתי-מובן. הדמויות לטות ברחב הגחול על-ידי כוחות מאי ומחדרכות באמונותיהן ובמעשיהן ע"י זה בעלמים שבדימדומי המיסתורין.

המצע החברתי ברקע הרומאן מתרם ריסי שוליים: עולם תחתון של זונות וטרטו פט להבר עבירה, ובצירתו — עלובי-החיים ומה הרי גורל, ובקצה האחר — הבוהימה האמנו.

והתיאטראלית. כוחו של זינגר כמספר מלחם לו בתיאור סגוני ומושך של דמויות של מות ומצבים בשולי וארשה היהודית. חיזיון על-פי-כן — העיצוב לוקה בחסר; החו מרמה רים סיכמאטיים למדי, האיפיונים סטיון הרוח טיפיים, ואין בהם העושר והמקוריות המש אית בכמה מסיפוריו הקודמים. הדמויות מש אין טטות ברובן באופן שטחי, ולא-תמיד שמחל חייה-הנפש שלהן ודיעותיהן מבוטאים בנאמן מן הרוכים, שאינם אלא דיקלומים מאולצים לעגנון תי-משכנעים. המלאכותיות שבדיאלוגים אין במת, אולי, את איפיונה התיאטראלי של השושה בית בטי. אולם אין בינה ובין אפיונו שלו פייטלסון, הפילוסוף התמהוני, אלא הבדל זינגר תוכן ולא הבדל שבמהות.

דמותו של אהרון גריידינגר חיוורת וואה לדמותה של שושה — דמות דאולא טילאית. דמותה של שושה היא הדמות קמאית דה המאופיינת בדיבורה הייחודי. דמות זו של האשה-הילדה המפגרת, שאחריה נאמן

גיבור הסיפור, עשויה לעיתים להיראות שלא כדיון כסימלה של יהדות פולין ערב השואה האיומה. המחבר לא רצה, או לא השכיל, להעיר ציטוט את הדמות לדרגה שמעל לממדיה ה"מוגבלים".

אולם גם בלא העלאת הדמויות לדרגת סמל, בולטת ההידרדרות הרוחנית והחברתית של יהדות פולין לעין הקורא, כשבאופק נשקף צילו המאיים של היטלר וגייסותיו. מבלי שנתכוון המחבר לכך, מתווסף רומאן זה ל"שורה של רומאנים המתארים את השאננות הסתומה של יהודים אמידים, שהיה בידם לברוח מן האסון המתקרב ואת חוסר-הישע של דלת-העם שקפאה על שמריה כמוכת-הלם, ללא יכולת להתנער ולהימלט על נפשה. הכול צופים בשואה המתקרבת, אך לכלל תנוטה אינם מגיעים. ד"ר פייטלסון מבכא את בוא השואה (תוך שימוש בכינוי המאוחר "Holocaust" בתרגום האנגלי!), וכמה מגי-כורי הסיפור הוגים באיבוד עצמם להעת כמוצא פאסיבי למצבם.

**

כאמור, הקורא העברי קולט עם קריאת "שושה" הדים ובני-הדים ושבירי אסוציאציות מספרותנו. לפי דפי הרומאן הראשונים ציפה הקורא לקרוא סיפור דוגמת "מאחורי הגדר" של ביאליק, על אהבת-נעורים (אסורה או מתרת), הרי התאכזב, וכמובן, גם רגישות אמנותית ייחודית, כזו המצויה בסיפור האור-טוביגראפי של ביאליק, "ספיח", אף היא נעדרת ברומאן שלפנינו. כשמואליק ב"ספיח" כן גם שושה אינה קולטת את דברי המורה, אך מה רב ההבדל בין דמיונו העשיר והפורח של ביאליק בקטעי האלף-בית הקלאסיים (מא-וסיא!...) ובין דמיונו של זינגר השם מש-פט שדוף בפי שושה (עמ' 108). אכן — לא הרי זה כהרי זה.

ציור יהדות אירופה המזרחית בין שתי מלחמות-העולם אינו מתקרב לרומאן החורבן של עגנון, "אורח נטה ללון", כשרק איזכור חיצוני של בעלי-מומים קיים בין השניים. מנמה של שושה — הפסקת גידולה והפיגור הרחני — אף שהוא שלט על כל פני המציא-אות של הרומאן, ונעשה סמל ברשות עצמו, אין בו מן העוצמה העגנונית. למותר לומר, שמחלת השינה של שושה (עמ' 176) אין בו מן הסמליות האמנותית שב"שבועת אמינים" לעגנון, גם תיאור הקברן, אביה של שישה, אין בו אפילו כדי להתחרות ב"קבורת חמור" של פמולנסקין.

אבל, כאמור, לא יהא זה הוגן להשוות את זינגר לסופרים הנוכרים.

האמת ניתנה להיאמר, שאין להשוות את סיפורו החדש הזה לטובים שבין ספריו ה"קדומים, כגון "העבד", שהיתה בהם חיות קטאת, מציאותית, סבירה במסגרתה המיו-חת ובחוקיות הפנימית של הרומאן, ועיצוב טאמן של הדמויות השונות.